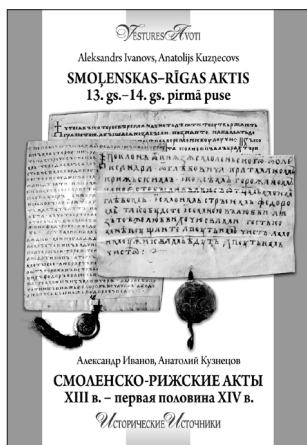

RECENZIJAS

UNIKĀLS SENKRIEVU AVOTU IZDEVUMS PAR TIRDZNIECĪBU VIDUSLAIKOS

Ivanovs A., Kuzņecovs A. Smoļenskas–Rīgas aktis: 13. gs. – 14. gs. pirmā puse: Kompleksa *Moscovitica – Ruthenica* dokumenti par Smoļenskas un Rīgas attiecībām = *Иванов А., Кузнецов А.* Смоленско-рижские акты: XIII в. – первая половина XIV в.: документы комплекса *Moscovitica – Ruthenica* об отношениях Смоленска и Риги. – [Rīga]: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība; [Daugavpils]: Daugavpils Universitātes Latgales pētniecības institūts, 2009. –

765 lpp.: il., faks., ģeneal. tab., tab. – (Žurnāla “Latvijas Arhīvi” pielikums, sērija “Vēstures avoti”, VI).

Latvijas Valsts vēstures arhīvs turpina iepriecināt ar nozīmīgām avotu publikācijām. Jaunākais – sestais arhīva izdotās sērijas “Vēstures avoti” sējums ir publicēts sadarbībā ar Latvijas Arhīvistu biedrību un Daugavpils Universitātes Latgales pētniecības institūtu. Šoreiz sērijas izdevēju uzmanības lokā nonākusi daļa no Rīgas pilsētas t.s. ārējā arhīva nodaļas *Moscovitica – Ruthenica* dokumentiem. *Moscovitica – Ruthenica* ir kopš 16. gadsimta beigām vēsturiski izveidojusies dokumentu grupa, kurā tika iekļauti materiāli, kas saistīti ar Rīgas un plašākā nozīmē Hanzas un Livonijas attiecībām ar kaimiņu krievu un baltkrievu kņazistēm un to pilsētām, Lietuvu (kopš 16. gadsimta otrās puses *Žečpospolitu*) un Krieviju no 12. gadsimta beigām līdz 18. gadsimta sākumam. Lai gan formāli dokumentu komplekss ar nosaukumu *Moscovitica – Ruthenica* kā īpaša arhīva uzskaites vienība mūsdienās vairs nepastāv, speciālistu vidū tas tiek uzskatīts par reālu, dabiski izveidojušos vēstures avotu kopumu.¹

¹ Sīkāk sk.: *Ivanovs A.* Kompleksa *Moscovitica–Ruthenica* ieviešana zinātnes aprītē: arheogrāfisks apskats // *Latvijas Arhīvi.* – 2004. – Nr. 2. – 47.–84. lpp.; *Ениш Г. А.* Из истории архивного дела в Латвии. – Рига, 1981. – С. 26, 27.

Grāmatā ir iekļauti vienpadsmit dokumentu teksti senkrievu valodā un to tulkojumi latviešu valodā ar sīkiem komentāriem un aprakstiem latviešu un krievu valodā. Par grāmatas vērtīgāko daļu uzskatāma dažādo, saturā līdzīgo, bet detaļās atšķirīgo 1229. gadā Smoļenskas kņaza un agrīnās Hanzas tirgotāju noslēgtā līguma norakstu jauna, precizēta edīcija un šo norakstu kompleksa salīdzinoša analīze. Norakstu teksti ir pieejami t.s. Rīgas recenzijā (noraksti E un D) un t.s. Gotlandes recenzijā (noraksti A, B un C). Bez šiem dokumentiem (aktīm) grāmatā iekļauts t.s. nezināmā kņaza līgums, kas historiogrāfijā figurē kā minētā līguma noraksts K (publikācijas autori to uzskata par līguma noteikumiem), un pieci saturā atšķirīgi Smoļenskas kņazu galvenokārt ar tirdzniecības organizāciju saistīti raksti no 13. gadsimta beigām un 14. gadsimta pirmās puses. Kā pēdējais pievienots arī kāda 1284. gadā tapuša Smoļenskas kņaza Fjodora Rostislaviča raksta tulkojums vācu valodā, kas datējams ar 17. gadsimta 30. gadiem. Pats šī raksta teksts izdevumā gan nav iekļauts – lasītājam tiek piedāvāts vienīgi regests un dokumenta apraksts. Lēmumu atteikties no šī vēstures avota teksta publicēšanas autori pamato ar to, ka tulkojums nepieder pie aktīm (513. lpp.). Katram avotu tekstam pievienoti detalizēti, rūpīgi izstrādāti komentāri un apraksti par glābšanas apstākļiem, materiāla īpatnībām, saglabātības kvalitāti, atzīmēm, zīmogiem, salinījošanu un rindām, tinti un rokrakstu.

Aleksandra Ivanova un Anatolija Kuzņecova paveiktā darba pamatīgumu pirmām kārtām raksturo jau kvantitatīvie rādītāji. Avotu tekstu publikācijai oriģinālvalodā grāmatā kopumā atvēlētas 44 lappuses, to tulkojumiem latviešu valodā 23 lappuses, bet pārējās 698 lappuses veido autoru pētījumus par Rīgas–Smoļenskas aktīm, 1229. gada līguma norakstu un noteikumu atribūcijas (uz avotu liecībām balstīta rašanās laika, vietas un apstākļu noteikšana) un datēšanas kritisks apskats, Smoļenskas līguma norakstu salīdzinošā tekstoloģija, Smoļenskas kņazu ģenealoģiskā tabula, regesti un komentāri, bibliogrāfija un rādītāji.

Līdzīgi kā citi sērijas “Vēstures avoti” sējumi, arī sestais sējums ir izdots divās valodās, šoreiz gan nevis latviešu un vācu, bet latviešu un krievu. Faktiski vienā sējumā ir iekļautas divas grāmatas dažādās valodās, kas sadrumstalotas vairākos blokos. Teksts latviešu valodā atrodams no 11. līdz 182. un no 373. līdz 508. lpp., bet krievu valodā attiecīgi no 183. līdz 372. un no 509. līdz 668. lappusei. Divvalodība ievērota arī priekšvārdā un satura rādītājā. Tāpat ilustrāciju saraksts, personu un vietu rādītāji izstrādāti abās valodās, kopīga ir vienīgi bibliogrāfija. Sērijas izdevēji turpina konsekventi ievērot šādu izkārtojumu. Par tā minusiem jau esmu rakstījis, recenzējot sērijas otro sējumu “Ventspils rātes un tirgotāju ģildes protokoli”.² Trūkumi ir saistāmi pirmām kārtām ar neērtībām darbā ar tekstiem – publikācija oriģinālvalodā un tulkojums latviešu valodā nav novietoti blakus, bet dažādās sējuma vietās. Sajukumu rada arī tas, ka latviešu un krievu teksti nav pilnībā identiski, bet atšķiras detaļās. Piemēram, iepriekš pieminētais skaidrojums, kādēļ nav publicēts 17. gadsimtā vācu valodā pārtulkotais Smoļenskas kņaza Fjodora

² *Misāns I.* Mazpilsētas ikdienu vēstures avotos // Latvijas Arhīvi. – 2003. – Nr. 3. – 155.–159. lpp.

Rostislaviča 1284. gada raksts, atrodams tikai krievu tekstā. Līdz ar to abu valodu pratējam nav skaidrs, kurš no autoru teksta variantiem ir uzskatāms par primāru – šāda informācija būtu jāsniedz grāmatas priekšvārdā. Ja grāmata būtu izdota divos atsevišķos sējumos latviski un krieviski, katrā no tiem varētu iekļaut pētījumu, aprakstus un komentārus vienā no valodām un paralēli tekstus oriģinālvalodā un to tulkojumus attiecīgi latviešu un krievu valodā. Tas ne tikai atvieglotu darbu ar Rīgas–Smoļenskas aktīm, bet arī ļautu jūtami samazināt izdevuma cenu.

Kopumā ņemot, A. Ivanova un A. Kuzņecova darbs pelna visaugstāko uzslavu. Tik izsvērts arheogrāfisks pētījums par arhīva dokumentu kompleksu senkrievu valodā latviski iznāk pirmo reizi. Rodas iespaids, ka, aprakstot un raksturojot 1229. gada līguma norakstus un Smoļenskas kņazu rakstus, autoriem nav paslīdējis garām neviens sīkums. Skrupulozi tiek fiksētas un komentētas katra dokumenta specifiskās iezīmes, analizētas burtu formas, dokumentu saglabātība, dažādās laika gaitā izdarītās atzīmes un laika zoba atstātās pēdas. Autori kritiski vērtē dokumentu līdzšinējās publikācijas un – pēc salīdzināšanas ar oriģinālu – norāda uz pamanītajām kļūdām.

Kvalitatīvi veiktie tekstu tulkojumi latviešu valodā ir notikums pats par sevi. Kopā ar komentāriem tie palīdzēs vēsturniekiem pilnvērtīgi novērtēt un padziļināti pētīt vairākus nozīmīgus 13. gadsimta vēstures avotus, kas palīdz labāk saprast gan Daugavas tirdzniecības ceļa nozīmi Livonijas vēsturē, gan arī agrīnās Hanzas tirgotāju un Smoļenskas kņaza tirdzniecības politikas nianses. A. Ivanova un A. Kuzņecova paveikto darbu, domājams, pienācīgi novērtēs arī vēsturiskās valodniecības pētnieki, kā arī speciālisti diplomātikā, arheogrāfijā, paleogrāfijā, sfragistikā un tiesību vēsturē.

Jāatgādina, ka 1229. gada t.s. Smoļenskas līgums, kas savulaik bija sastādīts gan senkrievu, gan latīņu un, iespējams, lejasvācu valodā, pieder pie Hanzas vēstures pamattekstiem.³ Tas ir saglabājies vienīgi norakstos senkrievu valodā, no kuriem lielākā daļa atrodas Latvijas Valsts vēstures arhīvā. Starptautiskās pētniecības kontekstā tie ir uzskatāmi par vienu no visnozīmīgākajiem viduslaiku avotu kompleksiem, kas glabājas Latvijā. Tā kā 1229. gada līgums (pareizāk sakot, tā noraksti) ietilpst agrīnās Hanzas vēstures avotu zelta fondā, šī avotu masīva publikācija kopā ar komentāriem un izvērsto analīzi ir domāta ne tikai vietējiem pētniekiem, bet arī speciālistiem ārpus Latvijas. Lai savu pētījumu galvenos rezultātus un argumentus darītu pieejamus kolēģiem, kuri neprot nedz latviešu, nedz krievu valodu, A. Ivanovs un A. Kuzņecovs tos ir apkopojusi arī izvērstā kopsavilkumā vācu valodā (751.–765. lpp.).

Pārlietu neiesliģstot sīkās detaļās, īsumā atreferēsim tikai galvenos autoru pētnieciskos atzinumus – tie visi balstās uz izvērstu argumentāciju. Pirmkārt,

³ Ne velti līguma tulkojums franču un vēlāk vācu un angļu valodā avotu tekstu pielikuma daļā iekļauts Filipa Dolinžē monogrāfijā (*Dollinger Ph. La Hanse (XIIe–XVIIe siècles. – Paris, 1964)*), kas vairākus gadu desmitus tika uzskatīta par visautoritatīvāko apkopjošo pētījumu par Hanzas vēsturi. Kaut arī šī grāmata vairs neatbilst jaunākajām Hanzas pētniecības atziņām, tā daudzus jautājumus vēl arvien pelna ievēribu. Jaunākā apkopjošā grāmata par Hanzas vēsturi ir tulkota arī latviešu valodā (*Hamels-Kizovs R. Hanza. – Rīga, 2003*).

rūpīgas analīzes rezultātā A. Ivanovs un A. Kuzņecovs ir secinājuši, ka t.s. nezināmā Smoļenskas kņaza līgums sastādīts laikā starp 1219. un 1228./1229. gadu un tas visdrīzāk saistāms ar kņaza Mstislava Davidoviča vārdu (66. lpp.). Kā jau tika minēts, A. Ivanovs un A. Kuzņecovs šo dokumentu neuzskata par līguma tekstu, bet traktē to kā krievu puses formulētos līguma nosacījumus (61. lpp.). Otrkārt, pēc rūpīgas paleogrāfisko iezīmju, tekstu un valodas izpētes A. Ivanovs un A. Kuzņecovs ir konkretizējuši un precizējuši 1229. gada līguma abu – Rīgas un Gotlandes recenziju savstarpējo saistību un izstrādājuši atsevišķo norakstu hronoloģiju – K, E, D, A, B, C, F (151. lpp.). Tieši apakšnodajā “1229. gada līguma noraksti un apstiprinājuma raksti” visuzskatāmāk var novērtēt abu autoru izmantotās kompleksās pieejas priekšrocības, kas izpaužas “vēstures avotu izpētē (kritikā), to informācijas ticamības un drošuma šķērspārbaudē, avotu liecību interpretēšanā, kā arī vēstures avotu informācijas izmantošanā vēstures aspektu pilnvērtīgai rekonstrukcijai” (28. lpp.). Līdzšinējie pētnieki galveno uzmanību bija pievērsuši minētā līguma atsevišķu norakstu aplūkošanai. A. Ivanova un A. Kuzņecova uz kompleksu, starpdisciplināru pieeju balstītā visaptverošā līguma norakstu analīze un atribūcija ir uzskatāma par vienu no svarīgākajām grāmatas novitātēm. Tajā ir mēģināts detalizētāk nekā līdz šim rekonstruēt Livonijas un Hanzas vēsturē tik nozīmīgā tirdzniecības līguma sagatavošanas un apstiprināšanas gaitu.

A. Ivanova un A. Kuzņecova veikums kopumā ir slavējams kā apjomīgs, rūpīgi un korekti veikts augstas raudzes avotpētniecisks darbs. Recenzējamā grāmata pirmām kārtām ir avotu izdevums un kā tāds tas arī būtu jāvērtē. Ja autori būtu balstījušies ne tikai lielākoties uz krievu pētnieku – Senās Krievzemes (Smoļenskas) vēstures un arheogrāfijas speciālistu publikācijām, bet vairāk ņēmuši vērā arī Hanzas vēsturnieku pēdējā laikā izteiktos atzinumus, pieaugtu grāmatas vērtība arī Baltijas jūras reģiona 13. gadsimta un 14. gadsimta pirmās puses tirdzniecības vēstures izpētē. Spriežot pēc literatūras saraksta, autoriem nav zināmi (vai arī netika uzskatīti par pieminēšanas vērtiem) nedz salīdzinoši vecākie, bet arvien vēl nozīmīgie Frīdriha Beninghofena⁴ un Valtera Renkampa⁵ darbi, nedz arī jaunākā Detlefa Katingera⁶ monogrāfija par Hanzas agrīnās tirdzniecības vēsturi, kurā pienācīga vieta atvēlēta arī tirdzniecībai pa Daugavu 13. gadsimtā un 1229. gada līguma analīzei. Ieskatīšanās šajās grāmatās ļautu Smoļenskas–Rīgas aktu izdevējiem iepazīties ar vienu otru atziņu, kas palīdzētu skaidrāk rekonstruēt līguma slēgšanas apstākļus un motīvus gan no Smoļenskas kņaza, gan lejasvācu tirgotāju puses un, iespējams, liktu tos aplūkot nedaudz citādāk. Līdz ar to izdotos izvērtējumus arī no kļūdainas izpratnes, traktējot Smoļenskas 1229. gada līguma partnerus, un neprecizitātēm šī līguma slēgšanas skaidrojumā. Nav

⁴ *Benninghoven Fr.* Rīgas Entstehung und der frühhansische Kaufmann. – Hamburg, 1961. – (Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien, Bd. 3).

⁵ *Renkamp W.* Studien zum deutsch-russischen Handel bis zum Ende des 13. Jahrhunderts: Nowgorod und Dünagebiet. – Bochum, 1977. – (Bochumer historische Studien. Mittelalterliche Geschichte, Bd. 2).

⁶ *Kattinger D.* Die Gotländische Genossenschaft: Der frühhansisch-gotländische Handel in Nord- und Westeuropa. – Köln: Böhlau, 1999. – (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, N. F., Bd. 47).

pamata apgalvojumam, ka “1229. gada līgumam bija nevis divas, bet vairākas slēdzējpuses: Rīga (ar citām vācu pilsētām), Gotlande, Smoļenska” (142. lpp.). Līgumu slēdzot, nedz Rīgas pilsēta, nedz Vācijas pilsētas neuzstājās kā patstāvīgi juridiski subjekti. Līgumu ar Smoļenskas kņazu slēdza nevis Rīgas un Ziemeļvācijas pilsētu rātes pārstāvji, bet no dažādām Svētās Romas impērijas pilsētām nākušie lejasvācu **tirgotāji**, kas bija organizēti t.s. Gotlandes kopībā (*universitas mercatorum Romani imperii frequentantum/Gotländische Genossenschaft*). Kā atsevišķa puse līguma slēgšanas procesā nefigurēja arī Gotlande, respektīvi, tās iedzīvotāji guti/gotlandieši. Tā kā nekas neliecina, ka lejasvācu tirgotāji no Visbijas un Rīgas 13. gadsimta trešajā trešdaļā Austrumbaltijā būtu tirgojušies kopā ar saliniekiem no Gotlandes (kaut arī teorētiski šādu iespēju izslēgt nevar), nav pamata uzskatīt, ka 1229. gada līguma slēgšanā būtu piedalījušās kādas amatpersonas ar pilnvarām rīkoties Gotlandes salas iedzīvotāju – gutu vārdā.⁷

Faktiski Smoļenskas kņazam un viņa pārstāvjiem sarunās un līguma slēgšanas procesā pretī atradās nevis vairāki, bet tikai **viens partneris** – Gotlandes kopībā apvienotie **lejasvācu tirgotāji**, kas bija ieinteresēti tirdzniecībā pa Daugavu. Minētajā korporācijā, kā redzams no līguma tekstā pieminētajiem lieciniekiem, ietilpa tirgotāji no dažādām pilsētām: “Gotu krasta” (kas visdrīzāk bija vācieši⁸), Lībekas, Zēstes, Mīnsteres, Groningenes, Dortmundes, Brēmenes un Rīgas. No *universitas* puses līgums tika apstiprināts ar “visas apvienības zīmogu” (424. lpp.), kas norāda, ka Smoļenskas kņazs šo veidojumu atzina par juridisku personu.⁹ Līdz ar to grāmatā divās recenzijās publicēto un sīki analizēto 1229. gada līgumu, kas bija tikai un vienīgi tirdzniecības līgums, nebūtu jāsauc par Smoļenskas kņaza Mstislava Davidoviča līgumu ar Rīgu, Gotlandi un vācu pilsētām, bet, kā tas ir pieņemts Hanzas historio-grāfijā, par Smoļenskas kņaza līgumu ar vācu tirgotājiem.¹⁰

Abiem recenzējamās grāmatas tekstiem – gan latviešu, gan krievu – raksturīga labi izkopta valoda un korekts, akadēmisks izteiksmes veids. Iebildumus izraisa vienīgi apzīmējumu *lielkņaziste* un *lielkņazs/kņazs* lietošana attiecībā uz Lietuvu un tās valdniekiem. Nav pamata latviešu tekstā tos atvasināt, balstoties uz slāvu, nevis baltu tradīciju. Viduslaiku Livonijas lielo kaimiņvalsti latviešu valodā jau sen sauc par lielkunigaitiju vai dižkunigaitiju, bet tās valdniekus par lielkunigaišiem/dižkunigaišiem vai kunigaišiem.

Ilgvars Misāns

⁷ *Kattinger D.* Die Gotländische Genossenschaft: Der frühhansisch-gotländische Handel in Nord- und Westeuropa. – S. 198.

⁸ Turpat. – 207. lpp.

⁹ Turpat. – 204., 205. lpp.; *Hamels-Kizovs R.* Hanza. – 33., 46., 47. lpp.

¹⁰ *Dollinger Ph.* Die Hanse. 4. Aufl. – Stuttgart, 1989. – S. 518–520; *Kattinger D.* Die Gotländische Genossenschaft. – S. 213, 214.